

A harmadik urivi hídfőcsata vége, 1942. szeptember 16.

Az 1942. június 28-án megindított német offenzívában (*Operation Blau*) résztvevő magyar királyi 2. honvéd hadsereg július derekára elérte a Don folyó nyugati partját. Vele szemben a szovjet 6. hadsereg három hídfőállást épített ki, amelyekért július 18-tól kezdve véres harcok folytak. Augusztus 30-ig mindhárom hídfőállás (Uriv–Sztorozsevoje, Korotojak, Scsucsj–Perejeshaja) ellen két-két magyar támadás indult, de számottevő eredmény nélkül. A hadsereg-parancsnokság még az ősz beállta előtt fel akarta számolni a Don innenső partján szívósan védekező szovjet csoportosításokat, így került sor szeptember 1-jén a korotojaki hídfő elleni harmadik támadásra, amelyet három nappal később felszámoltak. Az Uriv–Sztorozsevoje birtoklásáért 1942. szeptember 9–16. között lezajlott harmadik urivi hídfőcsatát a súlyos veszteségek miatt leállították, majd az utánpótlási gondokkal küszködő expedíciós magyar hadsereg megkezdte elért állásainak télielésítését.

A magyar 2. hadsereg doni arcvonalszakaszának közepébe ékelődött a szovjetek legnagyobb hídfőállása Uriv–Sztorozsevoje térségében. Az urivi keleti Don-kanyar északi részén Sztorozsevoje, attól keletre Otticsiha és egy nagyobb kiterjedésű erdő, déli részén Uriv feküdt, mellette az ún. 66-os erdő, Sztorozsevoje és Uriv között pedig egy horhos az Uriv patakka. E térséget uralta a 185,6 és a 187,7 magassági pont. A kisebb horhosokkal átszeldelt részekben betakarítatlan mezőgazdasági területek és mocsaras, járhatatlan részek váltakoztak.

1942. szeptember 9-én báró Willibald von Langermann und Erlencamp német páncélos tábornok, a német XXIV. páncélos hadtest parancsnokának vezetése alatt megkezdődött a harmadik, és legnagyobb szabású uriv–sztorozsevojei hídfőcsata. Az előkészületek során 35 német és magyar tüzér- és sorozatvető-üteget összpontosítottak a hídfő elleni tüzérségi előkészítéshez és légi támogatást igényeltek. Az esztergom-tábori 30. harcokocsiezred 30 meghibásodott vagy megrongálódott páncélosát kijavították és 10 db hosszú csövű „páncélfirt”¹ kaptak. A támadás súlypontját képező erők jobbszárnyán az egri 20., balszárnyán – Uriv és környékén – a soproni 7. és a kecskeméti 13. könnyűhadosztály készülődött. A hadműveleti terv szerint az esztergom-tábori 1. tábori páncélosadosztálynak és a német 168. gyaloghadosztálynak Sztorozsevoje bevétele után északról dél felé haladva kellett bekerítenie és felmorzsolnia a hídfőben lévő ellenséget.

Természetesen a szovjetek sem tétlenkedtek. A hídfőt lehetőség szerint jól megerősítették, az itt beásott 25. gárda lövészhadosztály és az 53. megerősített körlet támogatására szeptember 9-től a 116. harcokocsi- és a 24. gépkocsizó dandár, a 160. lövészhadosztály részei mellett a 130. harcokocsidandár, valamint a 219. lövészhadosztály 727. gépkocsizó lövészezrede került ide.

Eredetileg szeptember 8-án indult volna a támadás, de az esős idő miatt másnapra halasztották. Szeptember 9-én reggel 5 órakor tüzérségi előkészítés vette kezdetét. A

¹ Német *Pz. IV-F2* közepes – magyar viszonylatban nehéz – harcokocsi, amelynek harci tömege 23,6 tonna, maximális sebessége 40 km/h volt. Fegyverzetét 1 db *KwK 40* 7,5 cm-es hosszú csövű harcokocsiágyú és 2 db 7,92 mm-es *MG-34* géppuska alkotta. Személyzete 4 főből állt.

továbbiakról ifjabb Boross István tartalékos árkász honvéd (komáromi 52. gyalogezred ezredközvetlen árkászszázad) naplójából kaphatunk képet: „Már hajnalban megindult az új támadás. Tőlünk Délre. Tegnap este, a sötétség beálltával kezdődött, a páncélosok felvonulása és eltartott, szünet nélkül, virradatig. A kezdődő világossággal elkezdtek löni a tüzérek. Majd megjelentek a repülők. Én innen, ahol e sorokat írtam, egy orosz házban. Két tányéraknán ülve, az asztalon pedig egy láda német robbanóanyag, nagyszerűen látom a repülőket, ahogy tíz-húsz-harmincas csoportokban, méltóságteljesen körözve, keresik a célt és potyogtatják, bombáikat. Ameddig a szem ellát, hatalmas füst mindenütt. Úgy beborítja a tájat, mind a köd. A föld pedig remeg a páncélosok dübörögnek a muszka pedig fut. Hála a Mindenható Jó Istennek, nem kell újra részt venni az áttörésben. A mi arcvonalunk csendes. Egyes hírek szerint már itt is átmentek, de mi nem kaptunk még semmire parancsot.”²

A budapesti 31. gyalogezred ezredközvetlen páncéltörő ágyús századának parancsnoka, Veress János százados így rögzítette a támadás kezdetét: „Filmszerűen peregnek az események egymás után. [...] Az előttünk lévő dombon az előző harcokban kilőtt 4–5 orosz harckocsi hullája hever, csak később tudom meg róluk, hogy rohamistáinknak nagy veszteségeket okoztak a bennük rejtőzködő szovjet bitangok. Úgy látszik, az előkészítés nem volt elégséges, mert az orosz tüzérség és aknavetők zavartalanul, és ami még nagyobb baj, pontosan megfigyelt tűzcsapásokat adnak le, pedig Uryw község templomtornya már romokban hever. Szállingóznak is hátrafelé sebesülteink elég sűrűn a kötőzhelyre, azonban fegyelmezetten, szóltanul. [...] A pokol tornácának kellős közepét nem lehet díszesebben elképzelni, mint ezt a helyet.”³

Kiss Ernő főhadnagy, a kecskeméti 37. gyalogezred kiskunfélegyházi III. zászlóalj 8. puskásszázadának parancsnoka szintén a támadók között volt: „Mivel a hajnali ködben a templomtornyot nem lehetett látni, tájolóval állítottam be a szakaszokat a megfelelő irányba. Reméltük, hogy hét-fél nyolcra felszáll a köd és nem keverednek össze a szakaszok. Reggel hat után óriási dübörgéssel megszólaltak a hátunk mögött felállított ágyúk és lőtték a templomdombot. Néhány lövedék sajnos vészesen a közelünkben csapódott be. Pár repülő is felszállt valahol hátul és bombázta a ködbe burkolt környéket. [...] 7 órakor már alig volt köd, s felsejtődött a templomok körvonala, mikor a búzatáblában szuronyt szegezve haladtunk előre. A túloldaltól néma csend fogadta az előrenyomulásunkat. A tüzérség is abbahagyta az előkészítést, mert a gyalogság már olyan közel volt a dombhoz, hogy esetleg eltalálhatta volna. Nagy csend borult a vidékre, csak a parancsnokok hangját lehetett hallani. Már arra gondoltam, hogy az oroszok kiűritették a támadásunk előtt a hídfőt, s könnyű dolgunk lesz. Csak az esetleges aknamezőre kell ügyelnünk, nehogy sok legyen a veszteségünk. Én az első szakasz mögött haladtam a tiszti legényemmel és egy hírvívővel, pisztollyal a kezemben. Már nyolc óra felé járt az idő, és a templomokat egészen közel, mintegy 60–80 méterre megközelítettük. Ebben a pillanatban elszabadult a pokol. Körülöttünk mindenütt aknák robbantak, géppuskák zakatoltak és géppisztolyok szórták ránk a világító lövedékeiket. Azonnal megtorpantak az első sorok és lefeküdtek a búzatáblába. Hiába kiabáltam a katonáknak, hogy »előre«, azok ugyan meg sem mozdultak. Sokan kiabálni kezdtek, hogy megsebesültek és vigyék őket a segélyhelyre.

² Borvendég Zsuzsanna: Nagyapám doni naplója. Ifjabb Boross István tartalékos honvéd naplója 1942-ből. A kötetet sajtó alá rendezte, lábjegyzetekkel ellátta: Babucs Zoltán. Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Balatonfőkajár, 2025. 148–149.

³ Becze Csaba: „A pokol tornácán...” A magyar királyi 2. honvéd hadsereg hídfőcsatái a Donnál (1942. július–szeptember). Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2006. (a továbbiakban: Becze 2006) 79–80.

Saját szememmel láttam, mikor Ambrus százados,⁴ a géppuskás század parancsnokát egy puskagolyó eltalálta és azonnal meghalt. [...] Egy kis lélegzetvételnél szünet után, mikor az oroszok sikeres ösztöze csitulni kezdett, felálltam, illetve meghajolva a búzatáblában előrementem az első szakaszparancsnokhoz, hogy megbeszéljem vele, mit csináljunk. Ekkor akna robbant mellettem. Egy nagy ütést éreztem a jobb felső combomon. Elestem. Éreztem, hogy megsebesültem. [...] Éreztem, hogy menni valószínűleg tudok, de megmozdulni sem lehetett, mert az oroszok a templomdombról, mint valami páholyból azonnal és pontosan lőttek. Kiadtam a parancsot, hogy »beásni«, hogy a további veszteségeket elkerüljük. A gyalogsági ásóval mindenki, én magam is egykét óra alatt kiástuk a lövésztechnőket a kemény földben. Olyan hosszú volt, mint a katona saját maga és kb. 50 cm mély. Az ásást hason fekve lehetett végezni. [...] Mi ott maradtunk egész nap az első vonalban, a templomoktól 60–80 méterre. Meg sem lehetett mozdulni.»⁵

A támadás során Uriv déli szegélye felé sodródott budapesti 31/II. zászlóalj komoly veszteségeket szenvedett. Erről a zászlóaljparancsnok, Seregély István gyalogos alezredes a következőket jelentette: „16 órakor az egyes századokból csak maradványokat, idegen alakulatokkal összekeveredett, tiszt nélküli részeket, kisebb csoportokat találtam. A nem szűnő, de minden mozgásra csapásszerűen felélénkülő ellenséges tűzhatás miatt ezen részek rendezése nem volt lehetséges. A szürkület beálltával az Uriv patak völgyében lévő házak körül a teljesen összekeveredett kötelékeket Uriv község nyugati területén összevonva a zászlóalj maradványait egységbe rendeztem, az előtalált csatlakozott és eltévedt idegen alakulatok részeit is felhasználtam. [...] E napon tiszti veszteség a zászlóalj 21 harcos állományú tisztjéből 13 fő, mely 65%-nak felel meg. Legénységi veszteségek név és szám szerint megállapíthatók nem voltak, becslés és e nap estjén előtalált saját állománynak számbavétele alapján az eredeti állománynak 75%-a hiányzott.»⁶

Kelemen Alajos százados, az egri „Dobó István” 14. honvéd gyalogezred I. zászlóaljának géppuskás századparancsnoka elképesztő veszteségeikről számolt be: „[szepember 10-én – BZ] Délutánra a zászlóaljparancsnok [Miskey Zoltán alezredes – BZ] is összeroppan, sírva ült mellettem az elfoglalt orosz állásban [...] Hajnalban támadtunk tovább, és a Donig nem volt megállás. Az esti létszám szomorú volt. Tisztekben 75 százalék, a legénységben 50 százalékos volt a veszteség – hősi halott, sebesült, eltűnt.»⁷

Szeptember 11-én Sztorozsevoje háztól házig tartó véres harcok árán került a támadók birtokába és pár környező magaslatot is elfoglaltak. Veress Zoltán hadnagy, a budapesti 1. felderítő zászlóalj szakaszparancsnoka megdöbbentő képet festett a településről: „A községbe, vagy inkább a község helyére való bevonulásunk alkalmával borzalmas kép fogadott minket.

⁴ Ambrus Béla (Poroszló, 1912. szeptember 7. – Sztorozsevoje, 1942. szeptember 9.) gyalogos százados. 1942. szeptember 9-én a harmadik urivi hídfőcsata kezdetén a 37/III. zászlóalj géppuskás századának parancsnokaként kapott halálos fejlövést. 1942. szeptember 16-án bajtársai a bolgyirevkai hősi temetőben adták meg számára a végtisztességet. *Post mortem* kapta meg 1942. december 7-én a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét hadiszalagon a kardokkal.

⁵ Babucs Zoltán – Maruzs Roland – Szabó Péter: „Légy győzelmek tanúja...” *A kecskeméti magyar királyi „Zrínyi Miklós” 7. honvéd gyalogezred a második világháborúban*. Püldo Kiadó, h. n. [Budapest–Nagykovácsi], é. n. [2008.] (a továbbiakban: Babucs–Maruzs–Szabó 2008) 53.

⁶ Babucs–Maruzs–Szabó 2008, 53–54.

⁷ Babucs Zoltán – Maruzs Roland: *Ahol a hősök születnek. Az egri magyar királyi „Dobó István” 14. honvéd gyalogezred története (1922–1945)*. 2., bővített kiadás. Püldo Kiadó, h. n. [Budapest–Nagykovácsi], é. n. [2007.] (a továbbiakban: Babucs–Maruzs 2007) 58.

Igen sok halott – egy páncélos tisztet láttam elesve, teljesen kilyukadt bal oldallal, úgy, hogy a szívét láthattuk. Nem csoda a nagy pusztulás, mivel az oroszok a helyet úgy erősítették meg, hogy T–34-eseket⁸ toronyig földbe ásva alkalmazták, jóformán sebezhetetlenek voltak, sűrűn egymást fedező bunkerek, melyeknek bejárata mellett az ott harcoló katonák fogadalmát tartalmazó írás volt, a harcosok aláírásával, s avval a szöveggel, hogy helyüket csak holtan hagyják el.

*Előbbi itten harcainkhoz képest a falu ekkor már teljesen eltűnt a föld színéről, földig lerombolódott minden ház [...]*⁹

Langermann tábornok szeptember 14-én jelentette: „A várakozás ellenére a támadó csapatok egy makacsul védekező ellenségbe ütköztek, amely jól kihasználta az elmúlt heteket, s állásait és azok sarokpontjait – Sztorozsevojét, a 195,6 magassági pontot és Urivot – példásan kiépítette. A harcok alatt bebizonyosodott, hogy az ellenség nagyobb erővel rendelkezett a Don-kanyarban, mint azt feltételeztük [...] A magyar csapatrészek megtették minden tőlük telhetőt, hogy az ellenséget megsemmisítsék és az elvesztett területeket ismét visszaszerezzék.”¹⁰

Szeptember 16-án a reggeli órákban a Sztorozsevoje-délen állásban lévő egi 14/6. puskásszázad állásait az otticsihai erdőből érte váratlan szovjet harcokcsitámadás, ám a honvédek helyt álltak: „9 h körül a szemben lévő erdő fái közül 13 harckocsi bontakozik ki. 5 a század jobbszárnyának tart, míg a másik 8 a szomszéd század felé vesz irányt. Elöl hatalmas KW. 1.¹¹ dübörög a század felé és ezt követi négy T–34-es. A század nyugodtan várakozik lövészgödrekben, mert veszély nincs, a harckocsikat gyalogság nem követi. Mikor a harckocsik 500 m-re érnek, a század nehézpuskái¹² tűz alá veszik az elöl haladó KW. 1-et. [...] A harckocsik a horhost igyekeznek elkerülni és a Storoshevoje-ba vezető út mentén törnek előre. Nagy az öröm, hogy arra jönnek, mert ott már aknamező várja őket. Elsőnek a KW. 1. gázol bele az aknamezőbe. Robbanás robbanást ér, de a hatalmas K.W. 1. fel sem veszi. Tovább tör előre. A csatárok a veszedelmesnek tűnő acélszörny elöl a keskeny mély árkokba húzódnak. A harckocsi átdübörög a fészek felett, de a bentlévőknek nem történik semmi bajuk. A hátul jövő egyik T–34-es aknára fut. Láncszerkezete leszakad s megáll. Kezelőlegénysége futásban keres menedéket, de a század tüzeiben egyik se jut messzire. Ezt látva, a többi harckocsi közül kettő visszafordul. Most már csak egy harckocsi van a század előtt, a másik már a falu felé közeledik, ahol heves tűzharc folyik a K.W. 1. és a páncéltörő ágyúk között. A T–34-es a század előtt nem tágít. A K.W. 1. nyomán hatol be az aknamezőbe. Néhány bátorszívű ember kiugrik az állásából és a harckocsi felé ugrik. Kezükben a kézigránátköteggel várják, hogy a harckocsi közelebb érjen. Most jó dobó-távolságra ér. 3–4 kézigránát köteg (1 német nyeles kézigránát, 6 magyar kézigránát és ½ kg robbantószelence) repül a harckocsi láncszerkezete alá. Hatalmas robbanás.

⁸ Szovjet T–34/76 B vagy C közepes harckocsi. Fegyverzete 1 db 76,2 mm-es M40 L/41,1 harckocsiágyú és 2 db 7,62 mm-es DT géppuska volt, kezelőszemélyzetét 4 fő alkotta. A B változat harci tömege 28 tonna, maximális sebessége 53 km/h, a C változat harci tömege 30 tonna, maximális sebessége 55 km/h volt.

⁹ Becze 2006, 84.

¹⁰ Szabó Péter – Számvéber Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*. Püldo Kiadó, h. n. [Nagykovács], é. n. [2003.] 65–66.

¹¹ Szovjet KV–1 nehéz harckocsi, amelyet 1940–1943 között gyártottak és nevét Kliment Vorosilov hadügyi népbiztosról kapta. Fegyverzetét 1 db 76,2 mm-es harckocsiágyú és 4 db 7,62 mm-es géppuska alkotta, harci tömege 43 tonna, maximális sebessége 35 km/h volt. Személyzetét 5 főből állt.

¹² Az 1936 M. 2 cm-es, 45 kg súlyú *Solothurn* nehézpuska egyes lövések leadására képes páncéltörő fegyver volt. A 2000 méter hatótávú nehézfegyver páncéltörő lövedékeit könnyebben páncélozott járművek, ellenséges nehézfegyver fészek megsemmisítésére használták, repeszgránátjai élőerő ellen voltak hatásosak.

A füst mindent eltakar egy pillanatra, de a szél már hajtja el a robbanási felhőt. Lerobbant láncszerkezettel áll a T-34-es. Felcsapódik a teteje s egyenként ugrál ki a kezelőszemélyzet. Mindent elsöprő tűz fogadja a kiugrálókat. Egy lépést sem tudnak a roncsokban heverő harckocsitól távozni, halálos lövéssel rognak össze. Utolsónak felemelt kézzel fiatal tiszt bújik elő. A harc hevében is ismer irgalmat a honvéd. Abba hagyja a tüzet és a magát megadó tisztet az egyik egy fedezékbe rántja. Közben hátul szünet nélkül dübörögnek a páncéltörő ágyúk, s mély dördüléssel felel rá a K.W. 1. ágyúja. Az elhárító tűz most még jobban felfokozódik, majd hirtelen megszűnik. Mindenki feszülten figyel hátra. Egyszerre csak futó alakok tűnnek fel. Oroszok. Már repül is a kézigránát, s jól ismert kattogásával megszólal a géppisztoly. Rövid tűzcsapás s már nincs kire löni. Holtan fekszik a harckocsi kezelőlegénysége. Rövid idő múlva működik a harcolók »rádiója«, embertől-emberhez száll a hír: »A páncéltörőknek sikerült a K.W. 1. páncéltornyát szétlőni.« A páncélos támadás megghiúsult a honvédek lélekjelenlétén. Ha a hatalmas dübörgéssel közeledő harckocsik valakiben félelmet is keltettek, erőt merített bajtársai kitartásából. A század a főellenállási vonalat maradék nélkül megtartotta és páncéltrombolással megsemmisített egy T-34-es harckocsit. A dicséret nem maradt el. Egy óra múlva a hadosztályparancsnok¹³ személyesen kíván katonaszerencsét a századnak és helytállásáért megdicséri. A harckocsitámadás alatt egyetlen ember sem sebesült meg. Ez annak köszönhető, hogy a csatárok nyugodtan várták be a harckocsikat s bíztak a keskeny, mély fedezékük védelmében. »¹⁴

Szeptember 16-án vitéz Kovács Gyula ezredes, a magyar 2. hadsereg vezérkari főnöke az alábbiakat jelentette a németeknek: „Közöltem, hogy az elért eredmény nincs sehogy sem arányban a rendkívül súlyos veszteségekkel és megítélésem szerint a támadás továbbfolytatása a csapatok teljes felmorzsolását vonná maga után. Mérlegelni kell, hogy nem volna-e helyesebb a védelmet Sztorozsevoje és Uriv közötti mélyvonulat nyugati partján vezetni és minden eddig elért eredmény ennek az állásnak harcelőőrsé, illetve előretolt állása legyen. A magyar hadseregparancsnokság éppen ezért minden támadást be fog szüntetni. Az elért vonalban védelmet rendel el és az említett mélyvonulat nyugati partján haladéktalanul elkezdheti a megerősítési munkákat és ezt a hátrább fekvő állást harckocsibiztossá építi ki, amit a terep rendkívül nagy mértékben megkönnyít. »¹⁵

A harmadik urivi hídfőcsatában – szeptember 9–13. között – a honvédek 1237 hősi halottat, 6163 sebesültet és 604 eltűntet vesztek, míg a németek 217 elesett, 1222 sebesültet és 133 eltűntet.¹⁶

A július 18. – szeptember 16. közötti nyári hídfőcsaták vegyes eredménnyel zárultak, hiszen a három hídfő közül egyedül csak a korotojakit sikerült felszámolni. E harcokban az expedíciós magyar hadsereg véres vesztesége 1000 tiszt és 29.000 honvéd volt, miáltal a tisztikar 20, a legénység 15 és a munkaszolgálatosok hat százaléka került veszteségi listára. A

¹³ 1942. augusztus 10. és október 3. között vitéz Nagy Géza gyalogos ezredes (Nagyszeben, 1895. július 16. – Sztorozsevoje, 1942. október 3.) volt az egri 20. könnyűhadosztály parancsnoka, aki 1942. október 3-án Langermann német tábornokkal, annak segédtisztjével és vitéz Mike József gyalogos ezredessel, a 14. gyalogezred parancsnokával együtt szovjet 122 mm-es aknatalálat következtében hősi halált halt. Másnap délből temették el Rosszokiban katonai tiszteletadással, 1943. február 1-jén *post mortem* vezérőrnaggyá léptették elő.

¹⁴ Babucs–Maruzs 2007, 58–59.

¹⁵ Becze 2006, 94.

¹⁶ 1942. augusztus 6. és szeptember 16. között a szovjet 25. gárda lövészhadosztály személyi vesztesége 7112 fő volt.

veszteség 89 százaléka a gyalogságot érintette (így a gyalogos századok ütközetállománya 55–60 százalékra esett vissza), a fennmaradó 11 százalékból a tüzérségé négy, míg a többi fegyver- és csapatnemé hét százalék volt. Jelentős volt az anyagi veszteség is, hiszen az 1. tábori páncélosadosztály harckocsijainak fele esett ki, odaveszett a soproni 7. fogatolt könnyű tábori tüzérezred lövegállományának zöme és sok gyalogsági nehézfegyver.

Az 1942. szeptember 16. után kezdődő, mintegy három hónapig tartó hadműveleti szünet idején a személyi és anyagi veszteségeket elszenvedett, utánpótlási gondokkal küszködő magyar 2. hadsereg igyekezett a Don mentén elért állásait megerősíteni és téliesíteni, habár kilátásai korántsem voltak túl biztatók.

Babucs Zoltán hadtörténész (Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont),
a Szilvásvárad Állami Ménesgazdaság címzetes méneskari tanácsosa